

Zvečer.

*Kakor ptica lahkokrila
plava v gorsko vas
iz dolinice prelestne
zvona mili glas*

*V kočici ob nizkem oknu
samcat jaz slonim.
Misli mislim, lepe misli . .
Naj jih razložim? —*

*Da sem ptica lahkokrila,
zvona mili glas,
ej, takoj bi jaz ostavil.
tiho gorsko vas.*

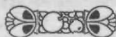
*In pod nebom splul bi jasnim
daleč v ono stran,
kjer se vtaplja zlato solnce
v tihi ocean.*

*S solncem bi i jaz utonil
v tihi ocean,
pa bi si ogledal tamkaj
solнца dom krasan.*

*In ko bi se zopet vrnil
v tiho, gorsko vas,
pa bi vam povedal, kolik
videl tam sem kras*

*Vi pa bi me poslušali
z ustmi in očmi,
pa bi srčno si želeli
v ocean še vi.*

Janko Polák.

JANKO POLÁK:

Kulturno delo Habsburžanov.

Zgodovinska črtica.

Glavni rod Habsburžanov gospodari v naši državi že sedmo stoletje. Ume se, da je v tem dolgem času silno napredovala naša država v kulturnem oziru. Slabotna in neznana je bila za *Rudolfa I. Habsburškega*, ustanovnika rodu Habsburžanov, v primeri s to, ki ji gospodari sedaj naš presvetli cesar Franc Jožef I.

Rudolfa I. Habsburškega sin *Albreht I.* si je predvsem prizadeval, da razširi in pomnoži svoja rodovinska posestva. Dosegel je pri tem celo to, da so si izvolili Čehi njegovega sina Rudolfa za svojega kralja.

Važen izmed Habsburžanov je tudi *Albreht II.* Uvedel je hišni red, da naj vlada v imenu ostalih sinov vsekdar samo najstarejši sin skupne in nerazdeljene avstrijske dežele. Za njegove vlade so bila nekatera leta za našo državo strašna. To strahoto so povzročile najprej ogromne trope kobilic, potem pa črna kuga, ki je razsajala dve leti tako hudo, da je uničila eno

tretjino vseh ljudi v naši državi. Izprva so menili ljudje, da so temu vzrok zvezde repatice. Pozneje pa so obdolžili Jude. In razvnelo se je strašno preganjanje nedolžnih Judov. Požigali so jim domove in jih klali kot živino. Ker na delo ni nihče mislil, je pritisnila tudi lakota. V teh strašnih časih je bil Albreht II. ljubezniv oče svojim podložnikom.

Rudolf IV. je podpiral znanosti in umetnosti. Ustanovil je na Dunaju vseučilišče in je dal zidati istotam imenitno cerkev sv. Štefana. Za nas Slovence pa je važen on še posebno zaradi tega, ker je ustanovil mesto Rudolfovo ali Novo Mesto in mu dal imenitne pravice, kakor samosvojo občinsko upravo, sodnijo, prosto trgovsko in obrtništvo, mitničarstvo, ribištvo, posebne gozdarske in pašniške pravice in tudi sedež in glas v dežel-nem zboru. Tudi kapiteljsko cerkev so zgradili najbrže takrat.

Za *Friderika V.* so si osvojili Turki Carigrad, Diaz je odkril pot v Vzhodno Indijo, Krištof Kolumb pa Ameriko. Za njegove vlade pa so pridri krvooločni Turki devetkrat tudi v slovenske dežele. Silno so trpeli naši pradedje pred temi krvoloki! Vkljub turškim navalom se je večala naša država. Zagotovilo se je nasledstvo na Ogrskem in Češkem in po poroki njegovega sina Maksa tudi v drugih deželah in državah. On je tudi prvi nadel avstrijskim vojvodam svoje vrste nadvojvodski častni naziv.

Njegov sin *Maks I.* je važen posebno zaradi tega, ker je uvedel nov policijski red, pošto, izboljšal vojaštvo in ustanovil prvo stalno vojsko v naši državi.

Za *Ferdinanda I.* so se pojavili kmetiški upori. Graščaki so kmete tako zatirali, da jim je bilo obupati. Uprli so se takemu strahovitemu nasilju. Pa upori niso izdali nič. Udušili so jih, in ostalo je zopet vse pri starem. Tuintam pa je bilo še slabše nego pa je bilo poprej. Za *Ferdinanda I.* so pridri tudi Turki prvič pred Dunaj. Nikolaj Salski je rešil Dunaj pred krvoložnim Sulejmanom II. V tem času se je jelo širiti po naši državi tudi luteranstvo. Na Kranjskem je širil to vero posebno Primož Trubar. Kmetje so se oprijemali nove vere posebno zaradi tega tako radi, ker so menili, da jih reši nova vera nasilja graščakov.

Za *Maksa II.* je zaznamovati drugo drvenje Sulejmana II. proti Dunaju. Ustavil ga je slavní junak Nikolaj Zrinjski pri Sigetu. Padel je slavní junak Nikolaj Zrinjski, pa tudi Sulejman II. je umrl od starosti in jeze, še preden je osvojil Siget.

Rudolf II. se je pečal silno rad z znanostmi. Rad bi bil iznašel izdelovanje zlata; zbiral je slike, starine, dragocenosti, in na njegovem domu so živeli takrat najbolj sloveči zvezdoznanci. Omenjam samo Keplerja, ki je dokazal eliptično pot naše zemlje. Za vladarske posle pa se ni menil dosti. Uradniki so kmete silno tlačili, vojaki niso dobivali plače, in luteranom je vzel versko svobodo, ki jim jo je bil dal Maks II.

Bridki časi so se začeli za našo državo pod *Ferdinandom II.* V tem času se je vnela vojna, ki je trajala dolgih trideset let. Ferdinand II. je vzel luterancem vse pravice in je pozval jezuite v državo. Češka dežela, ki

jo je tridesetletna vojna skoraj povsem uničila, je postala dedna dežela. *Ferdinand III.* je dal luterancem zopet več prostosti.

Za *Leopolda I.* so pridri Turki pod vodstvom Kare Mustafe drugič pred Dunaj. Staremberg, Karel Lotarinški in Ivan Sobieski so junaki, ki so rešili Dunaj pred krvolokom. Leopold I. je tudi ustanovil prvo stalno vojsko, kakor jo imamo sedaj. Bil je Leopold I. sploh jako naobražen, pravičen, dobrosrčen in pobožen vladar. Ustanovil je vseučilišče v Inomostu in v Vratislavi.

Še boljši je bil *Jožef I.* Ta je bil silno omikan, v državnih zadevah izveden, moder in odločen vladar. Škoda, da je umrl tako mlad.

Karel VI. je važen zaradi pragmatične sankcije. Ta določa: 1. Avstrijske dedne dežele se ne smejo razdeliti nikdar. 2. Če izmre moški rod, naj nasleduje v istem redu ženski rod. Veliko pozornost je posvečal cestam in rekam. Trst in Reko je oklical za svobodni pristanišči. Tudi cesta iz Trsta do Dunaja je njegovo delo. In prav zaradi te ceste je važen vladar tudi za Slovence. Dvorno knjižnico je sicer pomnožil, a šolstvo je bilo za njegove vlade silno na slabem. Ljubil pa je glasbo, kiparstvo in stavbarstvo.

Ena izmed najvažnejših Habsburžanov pa je *Marija Terezija*. Ona je uredila državo, denarstvo, vojaštvo in šolstvo. Dokaj je storila tudi za kmeta. Še več pa je storil njen blagi sin cesar *Jožef II.* Ta je razglasil versko svobodo po vsi državi. S tem razglasom so dobili luteranci in nedini pravoslavni versko svobodo in več državljanskih pravic. On je tudi odpravil suženstvo kmetiškega stanu. Odpravil pa je tudi cehovske pravice, preuredil sodnije, davke in pomorsko kupčijo. Glavni namen njegov pa je bil osredotočiti ustavo in upravo vse države. To je rodilo povsod dokaj odpora. Skrbel pa je tudi za duševni razvitek svojih podložnikov. Pomnoževal je šole in zbiral učenjake v svoji državi. Tudi slikarstvo in glasbo je podpiral. On je ustanovil tudi dvorno gledališče na Dunaju. Na Slovenskem so živeli takrat: Žiga Cojz, Valentin Vodnik, Linhart in Kopitar.

Za *Leopolda II.* je izbruhnila na Francozkem revolucija, katere žrtev sta bila tudi kralj Ljudevit XVI. in pa njegova soproga kraljica Marija Antonija, najmlajša hči Marije Terezije.

Veliko je trpela naša država tudi za vlade *Franca II.* Napoleon I. Bonaparte je divjal takrat po Evropi, in vojna je sledila vojni. V teh vojnah pa je trpela naša država skoraj največ. In v teh bridkih dneh se je rodilo naše cesarstvo. Cesar Franc II. je hodil rad med ljudstvo. Uredil je pravoslovje, pomnožil šole in ustanovil prve realke. Znanosti so bile v tem času malo uvaževane. Sosebno malo so upoštevali zgodovino. Imenitni možje iz te dobe so: Valentin Vodnik, Franc Prešeren, A. M. Slomšek. V tem času so ustanovili tudi prve kmetijske družbe, zavarovalnice, hranilnice in posojilnice. Tudi „Ljubljanska hranilnica“ je bila ustanovljena takrat. Obrtnost so podpirale tvornice, kupčijo pa velikanske ceste. Tudi železnice in parobrodstvo so se jele razvijati. Iztekla pa je prva železnica od Dunaja do Oderberga šele za vlade cesarja *Ferdinanda I. Dobrotljivega*. Tudi prvi

brzojavi in mostovi na verige so iz te dobe. V tej dobi so ustanovili tudi „Akademijo znanosti“. Silno pa se je razvijalo v tej dobi zdravstvo.

Cesar *Franc Jožef I.* je važen predvsem zaradi tega, ker je on prvi, ki je kmeta povsem osvobodil. Za njegove vlade pa se je storilo toliko važnega, da ni moči vsega naštetih. Omenjamo samo najvažnejše. Za vlade našega cesarja Franc Jožefa I. je iztekla „Južna železnica“ od Dunaja do Trsta. V tej dobi so ustanovili tudi parobrodno družbo „Avstrijski Lojd“. Izboljšali so vojaštvo in mornarico. Šolstvo se je silno povzdignilo. Ustanovilo se je na tisoče ljudskih šol. Uvedli so tudi osemletno šolsko dobo. Svojim državljanom je cesar dal ustavo. Rudarstvo in tvorničarstvo sta se silno povzdignila. Za izdelovanje orožja so ustanovili na Dunaju velikanski arzenal. Uravnali so mnogo rek, sezidali še več železniških prog. Dokaj so odprli tudi muzejev za shranjevanje zgodovinskih ostankov. Uvedli so nove mere in uteži. Na pošti so uvedli dopisnice, razglednice in pošne hranilnice. Vso svojo pozornost pa je posvečal cesar Franc Jožef I. vsekdar tudi zemljepisnim in zgodovinskim raziskavanjem, zidarstvu, kiparstvu, slikarstvu, pesništvu in sploh vsem strokam znanosti in umetnosti.

MIHAEL LEVSTIK.

Vrabc in konj.

rzlo je bilo, da je stopinja hreščala po snegu. Sestra dan vrabc je iztikal po odpadkih in smeteh pred gostilnico, če bi morda dobil kako zrnice za svoj prazni želodec. A ves trud je bil brezuspešen. Žalosten je zletel na rob krčmarskih jasli, ki je pod njimi dremalo staro, suho in mršavo kljuse.

„Tudi ti nimaš nič!“ je vrabc začivkal, ko je videl, da so jasli popolnoma prazne. „Niti zrnca nimam siromak, da bi si utolažil moreči glad. Zavidam te, prijatelj konj! Sicer te tudi privija v želodcu in pretresa mraz. Toda kmalu boš v topli staji. Nasujejo ti ovsu za večerjo. Jaz pa naj poginem od gladu in mraza. Zares, obupati mi je in smrti si želim!“

„Oj, nespametna stvar!“ mu je odgovoril konj, „pač ne veš, kaj govoriš. Res morda pridem nocoj v svojo stajo, če se moj gospodar, ki sedi sedaj v krčmi še o pravem času spomni na dom. Toda moja staja je pusta in mrzla. V jasli mi ne vsipljejo več ovsu in dišečega sena, tisti srečni časi